

XURSHID DAVRON SHE'RIYATINING NOVATORLIK JIHATLARI

Jinayeva Mahliyo Holiq qizi

Alisher Navoiy nomidagi til va adabiyot universiteti magistri

Annotatsiya: Maqolada XX asr o'zbek she'riyatining iqtidorli vakillaridan biri Xurshid Davron ijodida novatorlik jihatlari mavzusi ifodasi tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: *Poetik timsol, o'zbek she'riyati, oksyumaron, usul, antipod, nasr, muhabbat timsoli, she'riyat, adabiyotshunoslik, lirik qahramon.*

KIRISH

Xurshid Davron ona, vatan, yoshlik, bahor haqida yozadimi, To'maris, Spitamen, Mashrab kabi buyuk ajdodlarimiz obrazini kuzatish, inson umrining eng gullagan, beg'ubor va betakror davri bo'lgan, oppoq orzular, nurli dunyosiga boy bo'lgan bolalikni qalamga oladimi, ishq-vafo, birinchi muhabbat armonlari-yu iztiroblari haqida yonib kuylaydimi, ularda Xurshid Davronga xos bo'lgan o'zgacha uslub sezilib turadi. Shoir she'rlarida inson ruhiyatining ko'z ilg'amas sezimlari ham alohida, bo'rtib ko'zga tashlanadi va kitobxonlarni o'ziga ipsiz bog'lab oladi. Buyuk shoirimiz Ozod Sharafiddinov Yozuvchilar uyushmasi a'zoligiga qabul qilish uchun yozgan tavsiyanomasida shunday degan edi, "Xurshid Davronning boshqa hech kimga o'xshamagan o'z mavzusi, o'ziga xos falsafiy ohangi, faqat u aytishi mumkin so'zi bor. Birgina «Boshim uzra uchib o'tar qush, xayolimning davomi kabi» satri yosh shoirning kelajakda yetuk ishlar qilishiga ishonitiradi. Uning ayni shunday satrlari XX asr o'zbek she'riyatining sahifalariga muhrlanib qolishiga ishonaman". Xurshid Davron – o'zbek adabiyotining nufuzli shoirlaridan biri bo'lib, uning she'riyatida o'ziga xos ijodiy yondashuv, xalqning og'zaki ijodi va zamonaviylikni uyg'unlashtirish o'z ifodasini topgan. Shoirning asarlari mazmun va shakl jihatidan yangi izlanishlar, ijtimoiy va ruhiy jihatlariga chuqur yondashuv bilan ajralib turadi.

Xurshid Davron she'riyatining o'ziga xosligi uning o'zgaruvchan ijtimoiy hayotga qarshi turadigan ma'naviy va estetik g'oyalari, zamonaviy uslubdagi ifodalari va chuqur tafakkuridir. Shoirning she'rlarida xalq ruhiyati va umum insoniyatning katta savol-javoblari mavjud. Uning asarlari o'zbek adabiyotining rang-barangligini oshirib, yangi intilishlar, yangi shakllar va yondashuvlarni o'zida mujassamlashtirgan bir san'atsal nuqtaga aylangan.

Xurshid Davron — o'zbek she'riyatining yorqin vakillaridan biri, zamonaviy adabiyotimizda muhim o'rin tutgan shoir va yozuvchidir. Uning she'riyatiga xos bo'lgan bir qancha novatorlik jihatlari mavjud bo'lib, ular uning asarlariga yangicha nafas, o'zgacha o'ziga xoslik kiritadi. Xurshid Davronning she'rlarida zamon va makon, inson va tabiat, muhabbat va tafakkur mavzulari o'zining yangi, betakror talqini bilan aks etadi. Uning she'rlaridagi novatorlik xususiyatlarini bir nechta asosiy jihatlar orqali ko'rib chiqish mumkin.

ASOSIY QISM

Xurshid Davron she'riyatidagi birinchi muhim novatorlik jihati — uning she'r shakllariga bo'lgan yondashuvi va uslubiy eksperimentlaridir. Shoir, an'anaviy shakllardan chetga chiqib, zamonaviy she'rning ochiq shakllariga murojaat qiladi. Uning she'rlarida an'anaviy qasida, gazel va ruboi kabi shakllar ham mavjud bo'lsa-da, ko'pincha noan'anaviy, ochiq, erkin

versiyalarni qo'llaydi. Shu bilan birga, Xurshid Davron an'anaviy o'zbek she'riyatidagi musiqiylikni saqlab qolgan holda, shakl va mazmunni yangi ifoda shakllari bilan uyg'unlashtiradi. Xurshid Davron she'riyatining asosiy g'oyaviy yo'nalishlari hayot, muhabbat, insoniyatning ma'naviy qadr-qimmati va jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlik kabi mavzularda to'planadi. Uning she'rlarida insonning ichki dunyosiga chuqur nazar tashlanadi. Shoir odamning ruhiy holati, azob-uqubatlari, orzulari va umidlarini tasvirlashda nafaqat realistik, balki metaforik tasvirlarni ham keng qo'llaydi.

Xurshid Davronning she'riyatida an'anaviy o'zbek she'riyatining barcha uslublari, shu jumladan, klassik va zamonaviy shakllar uyg'unlashtirilgan. Shoir ko'pincha o'z asarlarini xalq she'riyatining yuqori namunalaridan ilhomlanib yozgan, biroq uning she'rlari modernizm va avantgardizm singari zamonaviy yo'nalishlarni ham o'z ichiga oladi. U qat'iy she'riy shakllardan voz kechib, erkin va ixtiyoriy tilda, qisqa va o'zgacha ifodalarda she'rlar yaratadi. Bu esa uning she'rlariga yangilik, o'ziga xoslik va zamonaviylikni olib kelgan.

Shuningdek, shoir o'z she'rlarida yangi metrik tizimlar, rima va ritmni ishlatib, she'rning ma'nosini ochish va uning estetikani yanada boyitish imkoniyatini yaratadi. Shu sababli, Xurshid Davron she'riyatida nafaqat estetik, balki intellektual jihatlar ham yuqori darajada namoyon bo'ladi.

Xurshid Davronning she'rlarida tabiat tasvirlari alohida o'rin tutadi. U tabiatni nafaqat go'zallik manbai sifatida ko'rmaydi, balki inson ruhiyatining bir qismi, uning ichki dunyosini aks ettiruvchi element sifatida tasvirlaydi. Tabiatning har bir jihati — yomg'ir, quyosh, shamol, daraxtlar — insonning ichki kechinmalari, ruhiy holati bilan uyg'unlashgan holda tasvirlanadi. Bu orqali Xurshid Davron nafaqat tabiatni, balki insonning uni qanday qabul qilishini va unga qanday munosabatda bo'lishini yoritadi.

Ushbu tasvirlar orqali shoir inson ruhining qiyinchiliklar va quvonchlarni, o'lim va hayot, sevgi va umidsizlik kabi qarama-qarshi holatlarini betakror tarzda aks ettiradi. Shu bilan birga, Xurshid Davron tabiatni faqat tashqi dunyo sifatida ko'rmaydi, balki uning ichki, ma'naviy jihatlarini ham chuqur anglaydi. Tabiat bilan insonni uyg'unlashtirishda u o'zining yangi estetik ifoda usullarini yaratadi.

Xurshid Davronning she'riyatida insoniyatning mavjudlik, maqsad va ma'no izlash kabi falsafiy motivlar alohida o'rin tutadi. Uning she'rlarida ko'plab falsafiy va ijtimoiy savollar ko'tariladi, shu jumladan, hayot va o'lim, sevgi va qarorlar, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi munosabatlar. Shoir o'z asarlarida insonning ichki dunyosini, uning ruhiy qiyinchiliklari va azoblarini ko'rsatish orqali, umumiy ijtimoiy masalalarga ham murojaat qiladi.

Xurshid Davron o'z she'rlarida tez-tez hayotning mazmuni, insonning o'zi va atrof-muhitga bo'lgan munosabati haqida savollar beradi. Bu esa uning she'rlariga faqat estetik qimmatbaho emas, balki intellektual ahamiyat ham bag'ishlaydi. Shoirning bu kabi falsafiy motivlari, o'quvchiga o'z hayoti va atrofidagi dunyo haqida chuqurroq o'ylash imkoniyatini yaratadi.

Xurshid Davronning she'rlarida muhabbat mavzusi ham alohida o'rin tutadi. U muhabbatni faqat romantik his-tuyg'ular bilan cheklamaydi, balki uni insonning ichki dunyosidagi asosiy kuch sifatida ko'rsatadi. Shoir muhabbatni nafaqat insonlar o'rtasidagi aloqalar sifatida tasvirlamaydi, balki uni insonning o'z-o'ziga bo'lgan muhabbati, tabiatga bo'lgan muhabbati va hayotga bo'lgan sevgisi sifatida ko'rsatadi. Xurshid Davron ijodida ham

ayol timsoli va muhabbat mavzusi o'zgacha ifoda etiladi. Quyidagi she'rda oshiq yigitning ayriliq dardida azob chekayotganini sezib turgan qizning yigit ko'ziga qarab, jilmayib turishi, xuddi uni "ermak" qilayotgandek "toqati"ni "toq" qilishi ifoda etiladi:

"Qanday og'ir sizdan ayrilmoq!"

Jilmayasiz ko'zimga boqib.

Toqatimni qildingiz-ku toq,

Ermak uchun qalbimni yoqib.

Davronning muhabbat tasvirlari ko'pincha mulohazali va nozik bo'lib, ular ko'proq insonning ma'naviy dunyosiga, uning ichki tuyg'ulariga urg'u beradi. Shoir muhabbatni insonning o'zini anglash jarayoni sifatida ko'rsatadi, bu esa uni o'ziga xos qilib, yuksak ma'naviy ahamiyatga ega qiladi.

"She'r - jonli vujud, u yozilmaydi, faqat yaratiladi," - deya ta'kidlaydi adabiyotshunos olim Botirxon Akramov. She'rda shoir xayolida kechayotgan ichki quvonchning juda go'zal tasviri chiziladi. Sevgilisining xonaga kirib kelishi, unga mungli jilmayishi, qo'lini kaftida tutishi, soyabonini silkib yozib qo'yishi kabilar xuddi o'ngida bo'layotgandek. Shoirning "deya o'ylashim ham quvontiradi" so'zlari uning xayol og'ushida ekanligini anglatadi. She'r so'ngida esa Seni ko'rmaymanu mungli ko'zlaring Qarshimda cho'g'dayin yonib turadi" deya ta'kidlaydi. Uning qalbini, xayolini o'g'irlagan mungli ko'zlarning "cho'g'day" yonib turishi orqali adabiyotshunoslikda oksyumaron deb atalgan usul orqali hayolat yanada jonliroq ko'rsatiladi.

Xurshid Davronning "Sizga ishonardim..." deb boshlanuvchi she'rda ham ishonchini yo'qotgan, aldamchi sevikli yor timsoli va aldangan ko'ngilning alamzada ruhiy holati ifodalangan:

Sizga ishonardim,

Sizni sevardim,

Sevardim sevgandek butun olamni.

Siz-chi, aldadingiz,

Toshdek sovidim -

Bugun esa urdim men o'z bolamni.

Shoirning o'z bolasi - yillab ardoqlab kelgan sevgisi, uni urgani shunchaki sevgidan osongina voz kechgani emas, balki toshdek sovush oldidagi iztirobning ifodasi. Shoir uslubida tuyg'ularning mana shunday tug'yonli holatlari tasvirlanar ekan, satrlar orasida to'ldirilishi lozim bo'lgan nimadir bo'lgani va bo'layotganini she'rxon ilg'ab turadi. Biroq Xurshid Davron nasrdagiday barcha rangin iztiroblarni ketma-ket batafsil tasvirini bermaydi, buni she'r ko'tarmasligini, she'r, aslida, qaynoq ehtiroslar orqali tuyg'ularni bir-biriga ulash mahorati ekanini shoir yaxshi anglaydi.

Xurshid Davron she'rlarida metaforalar va simvolizmni keng qo'llaydi. Uning she'rlarida oddiy voqealar yoki tasvirlar ko'pincha chuqur, ramziy ma'noga ega bo'ladi. Misol uchun, u gullar, osmon, daraxtlar kabi tabiiy elementlar orqali insonning ichki holatlarini, hayot va o'lim masalasini yoki umuman, insoniyatning turli jamiyatdagi o'rni haqida bildiradi. Shoirning metaforalari va simvollarida chuqur psixologik, falsafiy va ijtimoiy qatlamlar mavjud, bu esa o'quvchiga ko'plab anglashni talab qiladigan, ko'p qirralik ma'nolarni o'rganish imkoniyatini beradi. Xurshid Davronning she'riyatida ramzlar va metaforalarning ahamiyati

katta. Shoir ko'pincha badiiy tasvirlarni chuqur mazmunga ega ramzlar orqali ifodalaydi. Bu usul uning she'rlariga ko'proq ma'no va ko'lam kiritadi. Metaforalar orqali hayotning murakkab va ko'p qirrali tomonlari, insonning ruhiy dunyosi, muhabbat va umidlarining izhorlari yanada aniq va jonli tasvirlanadi.

XULOSA

She'riyatning vazifasi inson va uning muammolari, kundalik turmushdagi voqea-hodisalarni aks ettirishdan iboratdek tuyulgani bilan uning tushunib bo'lmas, ko'z ilg'amas manzillari bisyor. Ana shu manzillarni ko'zlash uchun ijodkorning rangin dunyosiga, individual olamiga kirib borish zarur. Shundagina uning o'ziga xosligi, badiiy ijoddagi mahorati birma-bir o'zligini namoyon qila boshlaydi.

Xurshid Davron she'riyatining novatorlik jihatlari uning o'ziga xos uslubi, shakl va mazmunni yangicha talqin etish qobiliyatidan iborat. Uning she'rlarida an'anaviy shakllar yangicha talqinga olinib, zamonaviy o'zbek she'riyatining rivojiga yangi poydevorlar qo'shiladi. Tabiat, muhabbat, falsafa, ijtimoiy va ruhiy masalalar bilan bog'liq tasvirlar va mavzular Xurshid Davron she'riyatining asosiy xususiyatlaridir. U o'z asarlarida o'quvchiga faqat estetik zavq bera olmay, balki uni tafakkur qilishga, dunyoni va insonni yangicha anglashga undaydi. Shoirning metafora, simvolizm va boshqa badiiy uslublardan foydalanishi uning she'riyatini yanada boyitadi va zamonaviy adabiyotda muhim o'rin tutishiga sabab bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES):

1. Каримов Суюн Амирович. Бадий услуб ва тилнинг ифода тасвир воситалари.- Самарқанд. 1994.
2. Каримов Суюн Амирович. Ўзбек тилининг бадий услуби. - Самарқанд: Зарафшон, 1992.
3. Umirova S. O'zbek she'riyatida lingvistik vositalar va poetik individuallik (Monografiya). -Samarqand: Ipak yo'li, 2021. -B 236.
4. Xurshid Davron. Bahordan bir kun oldin. - Toshkent: Sharq, 1997.
5. <http://www.t-science.org/arxivDOI/2020/11-91/11-91-73.html>
6. <http://t-science.org/arxivDOI/2021/06-98/06-98-46.html>
7. <http://t-science.org/arxivDOI/2019/11-79/11-79-18.html>
8. <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/3758/3615>
9. <https://kutuphane.karabuk.edu.tr/yuklenen/dosyalar/1262142020100354>